

3

INPOLDERING

KWELDERGRONDEN

C 530 ①
BIBLIOTHE K
Directie v.d. Waterstaat

Met: 5 Bijlagen.

1942 - 1944

C 530 ①

3

INPOLDERING

KWELDERGRONDEN

C 530 ①
BIBLIOTHE K
Directie v.d. Waterstaat

Met: 5 Bijlagen.

1942 - 1944

C 530 ①

INPOLDERING KWELDERGRONDEN 1942/43.

Bijlagen

- no. 1. vergelijking dijken langs Amer en achter Uithuizen.
2. foto's van den beschadigden dijk, Mei 1943.
3. kavel- en wegslooten volgens plan der Domeinen.
4. bestaande kavels.
5. Rapport der Commissie van Deskundigen.

NORMAAL

3

INPOLDERING KWELDERGRONDEN 1942/43.

Achter Uithuizen - Uithuizermeeden bevond zich een gedeeltelijk door de natuur, gedeeltelijk door menschenhand gevormde kwelder, welke in 1942/43 door Domeinen werd ingepolderd op last van de Duitse overheid. Blijkens de vele beraadslagingen, welke hierover hebben plaats gehad, en de principieele verschillen van opvatting, welke daarbij aan het licht kwamen, is het gewenscht de gebeurtenissen, die daartoe aanleiding hebben gegeven, naar voren te brengen. Uit een zuiver technisch oogpunt bezien kan de uitvoering moeilijk anders dan onbekwaam worden gekenschetst. De hier geleverde critiek heeft ten doel een eventueele herhaling van het verwerkelijken van te kostbare en onlogische plannen te voorkomen en voorts te wijzen op eenige symptomen, die voor ons regeeringsapparaat bedenkelijk schijnen.

Het hieronder volgende is gedeeltelijk gegrond op het bestek no. 365 van 4 April 1942, op de nota's van Domeinen en van de "Unie van Kustwaterschapsbonden", op plaatselijk verzamelde gegevens en op het bekwame en onpartijdige rapport van de door de Landwinningscommissie benoemde Deskundigen (bijlage 5). De indeeling zal tweeledig zijn, nl.:

- A. Technische en economische bezwaren.
- B. Bezwaren van publieken aard.

A. Technische en economische bezwaren.

§ 1. Onvoordeelige besteksbepalingen voor den nieuwen dijk.

De dijk is lang 10,6 km en sluit een polder in, die vooral in het Westen smal is, nl. slechts 300 m. Hoewel men dus beter had kunnen wachten tot de strook kwelder breeder gemaakt zou zijn (men is hier in de buurt met landwinningswerken bezig) was het de opdracht van de bezettende macht dit terrein zoo snel mogelijk in te polderen ter wille van de voedselvoorziening in oorlogstijd. Een niet te veranderen omstandigheid was voorts, dat eerst met den dijksbouw begonnen kon worden toen het goede seizoen van 1942 reeds gedeeltelijk voorbij was en men de zekerheid had, dat de geheele dijk niet vóór 1 November van dat jaar gereed kon komen.

De bouw van den dijk kan vergeleken worden met die, welke door ondergeteekende werd uitgevoerd langs den Amer

in Noord-Brabant in 1941 (bestek No. 36). De kruinshoogte van dezen Amerdijk was hooger, nl. 6.50 + N.A.P. tegen 6.25 + voor den dijk van Uithuizen (bijlage 1); de grondslag was in Brabant bepaald veel slechter en vooral lager.

Het wiskundig profiel was langs den Amer 130 m², dat achter Uithuizen slechts 82 m². Overigens geschiedde de uitvoering op dezelfde wijze als die achter Uithuizen, nl. door de kern met zand op te spuiten en de bekleedingsklei, de zoden uit het achterliggende land te betrekken en de gemaakte gaten met klei van elders weer aan te vullen. Er kwam daarbij echter dit verschil nog voor, dat bij den Amer het zand met behulp van sleepboten en sleepbakken moest worden aangevoerd, hetgeen niet alleen deze transportkosten vergrootte, doch een dubbele verwerking noodzakelijk maakte. Achter Uithuizen perste de zuiger, die het zand dicht bij den te maken dijk zoog (een evenwijdig met den dijk loopende geul ontstond zodoende) onmiddellijk in den dijk.

De Amerdijk, welke met den dijk achter Uithuizen vergeleken kan worden, kostte gemiddeld $f \frac{282.000}{2500 \text{ m}} = f 113$

per m, het opvullen van kleigaten en het sloopen van een duiker en gebouwtjes inbegrepen, en volgens dezen maatstaf had de dijk achter Uithuizen belangrijk goedkooper moeten zijn. Immers de werkwijze was eenvoudiger, de profielsinhoud 36% kleiner, de wegzakking nihil, het opvullen der kleigaten niet in het bestek begrepen. Alleen was het risico op het wad iets grooter en moest er een geul gebaggerd worden van 1600 m lengte tusschen den Eems en den dijk (zie bijlage 5).

Dit motiveert echter niet de hoge kosten, die de aannemer van het bestek vergoed heeft gekregen, n.l. f 2400000 of f 225 per m. De toegangsheugte uit den Eems zal ongeveer $1600 \times 25 \text{ m}^3 \times f 0,25^x) = f 10.000$ hebben gekost en de dijk, de aannemerswinst inbegrepen, vermoedelijk niet meer dan + f 80 per m. Rekent men echter op een bedrag van f 100 per m¹ (bepaald veel te veel), dan komt men tot een risicopost van ongeveer f 1.400.000 voor een werk van f 1.000.000.

x) Goedkoope eenheidsprijs, omdat de zuigers hier toch moesten zijn en deze het zand onmiddellijk op het wad konden persen.

Deze eigenaardige verhouding is wel verklaarbaar. De besteksbepalingen waren nl. zoodanig, dat de aannemer gedwongen was een zeer groote risicopost in zijn begrooting op te nemen. Daar te laat in het seizoen begonnen werd om het werk voor den winter gereed te krijgen, werd bepaald: Par. 31 "Nadere voorwaarden voor de voorloopige oplevering op 1 November 1942. 1°. Het voorland, zoomede het buitenbeloop tot 5 m + N.A.P. moeten volledig zijn afgewerkt volgens de bepalingen van het bestek, ..." . Dus in plaats van te bepalen, dat de dijk vóór 1 November bijv. voor twee derden der lengte geheel bekleed en goed onder profiel gereed moest zijn, werd bepaald, dat het buitenbeloop slechts tot 5 + moest worden afgewerkt; het binnentalud mocht onverdedigd worden gelaten. De kruin was dus 1,50 m te laag en het was vooruit te voorzien, dat dit niet gereed gekomen lichaam bij een normalen storm zoodanigen overslag zou ondervinden, dat de golven het losse zand van het binnentalud zouden aantasten en daarmede tevens de kruin en het bekleede buitenbeloop. Immers komt volgens de statistiek te Delfzijl een stand van 3.00 + N.A.P. gemiddeld eens per jaar voor en moeten golfoplopen van 3 m (golfhoogte tusschen top en dal dan 1,40 m) hier spoedig voorkomen. Het is dan ook logisch, dat de aannemer op een risico van ongeveer f 1.400.000 rekende.

Wanneer men twee derden of drie kwart van de dijk-lengte goed aan buiten- en binnenzijde had afgewerkt en de kruin op de bestekshoogte van 6,50 + had gemaakt, zou dit lichaam bij den storm van 7 April 1943 rondom in het water gelegen hebben, doch overigens slechts weinig schade hebben geleden. Thans sloegen de golven over de kruin van 5 m + en vernielden het gemaakte zoodanig, dat een groote schade optrad. Er bleef slechts weinig van den dijk over. (zie foto's van bijlage 2). De risicopost, die de aannemer naar het schijnt in zijn begrooting opnam, was inderdaad ten naaste bij verantwoord.^{x)}

x) Naar uit aannemerskringen wordt vernomen, zou de schadevergoeding f 1.500.000 hebben bedragen. Een der door Domeinen deswegen gevraagde groote aannemers zou de schade hebben willen herstellen voor f 625.000, doch dit aanbod werd om mij niet bekende redenen niet aanvaard.

Een besteksbepaling, die den aannemer bepaald noodzaakte op een hooge risicopost te rekenen, was de volgende: par.24 "Schade. Alle schade, welke ook, gewone of buitengewone, die tijdens de uitvoering dezer werken daaraan, alsmede aan de te gebruiken bouwstoffen, enz. mocht ontstaan, is geheel voor rekening van den aannemer..... Niet voor rekening van den aannemer is :

1. De schade gedurende den tijd, gelegen tusschen den aanvang van het werk en 1 November 1942, ontstaan door een stormvloed van meer dan 2,40 m + (golfoploop niet meegetrekkend) volgens de waarneming aan de Rijkspeilschaal te Delfzijl.

2. De schade gedurende den tijd, gelegen tusschen 1 November 1942 en de tweede oplevering door een stormvloed van meer dan 3,50 m + volgens de waarneming aan de peilschaal te Delfzijl.

De aannemer moest dus, daar hij lang niet voor 1 November gereed kon zijn, rekenen op een vloed van 3,49 +. Hierbij een golfoploop van 3 m tellende, komt men tot 6,50+, zoodat de voorgeschreven dijk van 5 m + in dat geval zeker sterk zou worden overslagen.

Bij den vloed van 7 April 1943 kwam te Delfzijl een stand van 3,53 + voor. Voor den aannemer was het een groote meevaller, dat de vloed juist 3 cm. boven den gestelden grens geweest is en dat hij dus de risicopost niet behoefde uit te geven; voor het Rijk was het een schade van bijna f 3.000.000. Immers betaalde het Rijk eerst de risicopost aan den aannemer (f 1.400.000.) en daarna de schade zelf (f 1500.000?). Wanneer in een werk zooveel risico zit (hier meer dan de kosten van het werk) kan het Rijk deze beter voor eigen rekening nemen en dan betaalt het de eventueele schade enkelvoudig. Hier had men echter ook het risico nagenoeg geheel kunnen vermijden door tegen de winter een gedeelte van den dijk geheel gereed te maken.

De frekwentie van een vloed van 3,50 + te Delfzijl is $\frac{1}{4}$, d.w.z. gemiddeld komt hij eens per 4 jaren voor. De vloed van 7 April 1943 was dus niet abnormaal hoog. Gemiddeld eens in 50 jaren kan te Delfzijl een stand van 4,50 + worden verwacht, of hooger; te Noordpolderzijl van 4,38 + of hooger.

Had men deze frekwentiekrommen geraadpleegd of vooraf advies ingewonnen bij den Rijkswaterstaat, dan hadden deze schaden niet behoeven voor te komen. Niet alleen bedroeg de directe schade voor het Rijk hier vermoedelijk bijna f 3.000.000, doch de kwelder werd gedeeltelijk met het zand uit den dijk overdekt en er moesten nieuwe ontzodingen en ontkleifingen plaats hebben, zoodat de toch reeds magere polder nagenoeg van klei en voor een aanzienlijk deel van zoden is ontdaan. Deze indirecte schade is eveneens zeer groot.

§ 2. Bekleeding van nieuwen dijk zwak.

De voorgeschreven dijksbekleeding bestaat uit een laag klei van 0,50 m dikte, waarop een bezoding van kwelderzoden. Voorland ontbreekt, doch op 1 à 1,50 m + is, voorzoover niet aanwezig, een berm aangebracht van 25 m breedte. Deze berm is te laag en te smal om de golven bij hoge vloed te breken of daarbij den golfoploop tegen het dijkstalud te verminderen. Voor minder hoge vloed biedt deze berm uiteraard wel voordeel.

Deze dijksbekleeding komt overeen met de langs de wadpolders gebruikelijke. De zode moet den nieuwen dijk in hoofdzaak beschermen; waar deze goed is komt weinig beschadiging en doorbraak voor; waar zij niet goed is, is het gevaar voor beschadiging groot. Het materiaal, waaruit de kleibekleeding van den nieuwen polder bestaat, is vrij zandig, evenals trouwens de geheele polder. De kleiputten bevinden zich nabij den ouden dijk. Het scherven en aanstampen van de kleilaag geschiedde vermoedelijk onder invloed van de oorlogsomstandigheden slechts oppervlakkig en weinig intensief. De zoden werden (door gebrek aan personeel?) bepaald slordig met tusschenruimte en zonder veel verband op het buitentalud neergelegd. Dit geschiedde in den nazomer en in den herfst, zoodat van een beworteling vóór den winter geen sprake kon zijn, noch voor dien van 1942/43, noch voor dien van 1943/44 bij de opnieuw gelegde zoden. Overigens werd de bezoding in 1942 beter en met meer zorg aangebracht dan in 1943 en ook bekrammat. Niettegenstaande dat bleven er bij den storm van 7 April 1943 weinig zoden op hun plaats.

De ervaring bij de wadpolderdijken leert, dat de zee bij storm gaten slaat in het buitentalud.

Eenerzijds is dit terug te voeren tot de zandigheid van het bekleedingsmateriaal, anderzijds tot de hevigheid van den golfslag op de Wadden. Vooral wanneer geen voorland aanwezig is, heeft een buitentalud van een wadpolder het zwaar te verduren. Slechts met de uiterste zorg is het tot nog toe mogen gelukken de grasglooiingen van de wadpolderdijken voldoende goed te maken. De dijken moeten steeds met schapen worden beweid, de veekrand moet telkens snel worden verwijderd, de dijksschuttingen moeten tegen den winter opgeruimd worden, en elk voorjaar moet er "gekruid" worden. Dit laatste is zeer belangrijk: uit den buitenbermsloot, waar de fijnste slibdeeltjes bezinken, wordt de slib in gedroogden kruimelvorm over het buitentalud gestrooid, zoodat de zode steeds hechter en dikker wordt en tevens de kleillaag in dikte toeneemt. Vooral hierdoor verkrijgt men een uitstekende grasmat en een vast buitentalud. Gedurende de eerste jaren blijft dit buitentalud echter zwak en ondervindt men daarbij steeds schaden, doch ook later komen nog vaak gaten in het buitentalud. Het valt te betwijfelen of het talud van den thans gemaakten dijk in de eerste decennia eenigermate sterk zal worden, temeer daar hij noordelijker ligt dan een der vorigen en het dichtst bij diep water is gelegen. Vooral het westelijk gedeelte ligt op de stormstreek en verkeert daardoor in dezelfde ongunstige positie als de beruchte Lauwerpolderdijk, welke er ten westen aan grenst.

Daarbij komt, dat de nieuwe dijkskern bestaat uit gespoten wadzand, waaruit alle slib, dus allen samenhang, verdwenen is en dat wegens grootere fijnheid minder weerstand heeft dan duinzand. Is in het buitentalud van den nieuwen dijk dus eenmaal een bres geslagen, dan zal deze spoedig veel grooter worden. Bij de vroegere dijken werd de kern van wadzand aangevoerd met kar of wagen en deze kern bezit nog eenigen samenhang, zooals bijv. bij den storm van 7 April 1943 bleek bij de bressen van den Linthorst Homanpolder (de Slikken), die in 1939 was aangelegd met werkloozen. (foto n^o2)

Men zou het buitentalud van den nieuwen dijk kunnen gaan verdedigen met een steenbezetting, doch dit wordt bijzonder kostbaar.

Verstandiger schijnt dan een zeer snelle bevordering van de landwinning en van een zeer goed onderhoud van den dijk. Men kan rekenen, dat met de kunstmatige landwinningsmiddelen, welke thans ook elders langs de Groningsche kust worden gebruikt, het wad bij den nieuwen dijk jaarlijks ongeveer $3\frac{1}{2}$ cm kan worden opgehoogd. Met zeer krachtige middelen is dit misschien (?) te versnellen tot 5 cm per jaar. Rekent men, dat 1 m hoogte moet worden gewonnen, en dat de bezinkingsvakken 400 m breed zijn, dan kan men deze breedte in 20 jaren mogelijk bereiken.

§3. Bewoning van den nieuwen polder niet toelaatbaar.

De nieuwe polder is door Domeinen verdeeld gedacht in 51 kavels, welke gelegen zijn aan een oost-west geprojecteerden weg, welke voor het oostelijk gedeelte midden tusschen den ouden en den nieuwen dijk ligt. Aan dezen weg zijn de boerderijen gedacht, terwijl in het midden van den polder een bebouwingkern geprojecteerd is voor den smid, den timmerman, arbeiders, enz.

Hoe betrekkelijk goed de vroegere wadpolderdijken ook zijn aangelegd (met kruiwagens en paarden), de eigenaren hebben toch niet onmiddellijk in een nieuwen polder durven wonen, behalve met één uitzondering, de Westpolder. Kort na den aanleg van den Westpolderdijk brak deze echter door, terwijl daarbij 13 personen verdronken. De gewoonte is dan ook, dat de nieuwe boerderijen verrijzen onmiddellijk ten zuiden van den ouden dijk en dat men bij den nieuwen dijk slechts de huisjes der schaa-pen dijkwachters plaatst. Deze vluchten in tijd van nood op dien dijk.

Dat nieuwe wadpolders, als gevolg van de vooral in de eerste decennia nog zwakke buitentaluds, bepaald onveilig zijn, bewijzen bijv. de volgende feiten.

De volgende dijken langs de Noord-Groningsche kust braken door:

Eemspolderdijk	1 jaar na aanleg
Negenboerenpolder	5 jaren " "
Westpolder	2 " " "

Niet alle bressen leidden tot doorbraak. De volgende groote beschadigingen (bressen in het buitentalud

soms tot in het binnentalud doorgevreten) kwamen nog voor:
Lauwepolder (1892) sindsdien 10 x bijna doorgebroken
L.Homanpolder (1939) " 6 à 7 bressen in 1943,
zoden na 4 jaar nog niet
vastgeworteld.
Oostpolder (1840) " 2 x bijna doorgebroken
(1906 en 1915)
Uithuizerpolder (1827-1892) omstreeks 1850 bijna
doorgebroken.

De golfaanval is bij de wadpolders, vooral wanneer deze geen voorland hebben, te groot om er veilig te kunnen wonen. Blijkens de topografische kaarten komen behalve in een enkele oude polder geen boerderijen voor.

Het ligt in de bedoeling van Domeinen de "Eemsdijk" af te graven en dus aan den Eemspolder diens bescherming te ontnemen. De genoemde dijk werd daartoe gevorderd, althans gedeeltelijk. Het is echter bepaald ontoelaatbaar dezen Eemsdijk af te graven; indien men klei nodig heeft voor het vullen der kleiputten kan men die beter betrekken uit den Noorderdijk, welke verder zuidwaarts ligt en thans verdwijnen kan. De Eemsdijk moet ^{de}slaperdijk worden, anders komen de bewoners van den Eemspolder in zeer onveilige positie. Geen Rijks- of provinciale waterstaatsambtenaar zal hier anders over denken. Toch gaan Domeinen ondanks het protest der provincie door met in dezen dijk te graven.

Men zou de boerderijen en het dorpje waarop in het plan der Domeinen gerekend is op terpen kunnen bouwen; ook zou men de steenbekleding kunnen aanbrengen. Beide oplossingen zijn echter duur en vooral omdat het hier een tijdelijke bescherming betreft van bijv. niet langer dan 25 jaren, onaanvaardbaar. Over 25 jaren kan hier nieuw voorland zijn gemaakt of kan zelfs met de bekleiingsmethode een geheel nieuwe polder er achter zijn gekomen.

§ 4. Verkavelingsplan van Domeinen noodeloos duur.

Het valt op, dat bij het verkavelingsplan van Domeinen (nota No. 393a) geen enkel gebruik is gemaakt van bestaande slooten, niettegenstaande die veelal 3 à 6 m breed zijn, vrijwel evenwijdig zijn en daarbij onge-

veer loodrecht op den dijk staan. (zie foto 1). Logisch zou zijn deze slooten, voorzoveel zij in een redelijk verkavelingsplan te gebruiken zijn, uit te diepen tot het normale bedrag, dat de Cultuurtechnische Dienst gewoonlijk eischt, nl. 1,40 MV en 1 m bodembreedte. Dit kan met weinig moeite geschieden, (zie bijlage 3), zooals trouwens ook de Commissie van deskundigen (Hoofdingenieurs Rijks- en Prov. Waterstaat, Cultuurconsulaat en twee deskundigen op planologisch gebied) in November 1943 hebben gemotiveerd. (zie bijlage 5). Slechts moet een slootgraver uit het midden der sloot eenige spitten weggraven en tegen de bestaande slootkanten werpen. Voor het graven van de kanaalachtige slooten van het plan Domeinen werden evenwel draglines, locomotieven en rails aangevoerd. Dit wordt dus naar verhouding weer zeer kostbaar.

Het plan van Domeinen bevat echter kavelslooten van (op het MV gerekend) ongeveer 14 m breedte en 2 m diepte. Met de wegslooten meegerekend is daarvoor volgens rapport No. 376 van Domeinen een grondverzet noodig van 416.000 m³. Waarom dit enorme grondverzet en deze breede kanalen als kavelslooten? Volgens rapport No. 393a van Domeinen diende in de eerste plaats het waterbergend oppervlak voldoende groot te zijn om met een vrije loozing te kunnen rekenen.

Domeinen heeft onlangs weer een ander slootprofiel voorgesteld doch blijkbaar kan men op al deze wijzigingen geen staat maken. De insteek van de wegslooten wordt thans gemaakt op 10 m breedte zulks om het bergend vermogen op te voeren.

Had men echter een electrisch gemaaltje (de Goliath van den Eemspolder is aangesloten op het electrisch net, dus kan men vandaar gemakkelijk de leiding verlengen) in het ontwerp opgenomen, dan had men de slootafmetingen van 1 m bodembreedte en 1.40 m diepte kunnen aanhouden. Men zou dan tevens niet de uitwateringsgeul door het wad in stand behoeven te houden. Dit is het plan dat de deskundigen (waterstaat, Cultuurtechnische Dienst) voorstaan

Bij het graven van de 416.000 m³ uit de kavelslooten kan slechts een deel geborgen worden in de bestaande

kweldersloten en in de kleiputten. De rest zou elders (op het wad ?) geborgen moeten worden. De bestaande kavelsloten en de kleiputten zouden echter met een laag klei afgedekt moeten worden. Vandaar vermoedelijk de eigenaardige breed uitlopende vorm van de taluds (bijlage 3). Men kan beter de klei betrekken van den af te graven Noorderdijk in plaats van bestaand land te vernielen voor nieuw land. Bovendien bestaat door dit verhaspelen van grond kans op het vormen van natuurklei, zooals de Commissie van Deskundigen opmerkt (bijlage 5). Domeinen geeft in een schrijven gericht tot de Landwinningscommissie dd. December 1943 toe dat dit dichtmaken der oude sloten met zeer veel zorg zal moeten geschieden. Een achtentiental der door Domeinen voorgestelde kavels zijn puntig en geerend. De kavels, die met behulp van de bestaande zwetsloten gemaakt kunnen worden zijn geen van allen puntig (behalve die in het uiterste oosten) en minder geerend. Weliswaar zijn sommige zwetsloten niet precies loodrecht op den dijk gelegen (ongeveer 80°) doch dit is volgens den Directeur van den Cultuurtechnischen Dienst voor de landbouw van geen bezwaar, daar men langs de evenwijdige sloten ploegt en zaait. Evenwijdigheid van twee der vier sloten is belangrijk, de volmaakte haaksheid van de twee andere geenszins.

Men kan dus beter en gemakkelijker eenige der bestaande sloten iets uitdiepen. Deze methode is tot nog toe steeds toegepast bij de wadpolders, zoodat het bezwaar van Domeinen dat dit uitdiepen niet kan, niet aanvaardbaar is.

§ 5. Natuurlijke loozing te kostbaar.

De oppervlakte, welke onteigend is, is uiteraard groter dan de beschikbaar komende bouwgrond. Volgens planimetreeing bevindt zich tusschen de bermsloot en de ringsloot van den ouden dijk 725 ha. Hiervan moeten nog worden afgetrokken 69 ha voor de kavelsloten (14 m x 49,2 km), 18 ha voor de bermsloot en 30 ha voor den weg + wegsloten. Blijft ongeveer 610 ha. Genomen is echter een nuttig oppervlak van 650 ha.

Bij gebruik van normale kavelsloten zou de kavelslootoppervlakte 50 ha minder bedragen. Dit is een besparing aan land van $7\frac{1}{2}\%$ van den polder.

De polder is verdeeld gedacht in 52 deelen (51 kavels + dorp), zoodat gemiddeld elke kavel $\frac{650}{52} = \pm 12\frac{1}{2}$ ha groot is. Dit is te klein om een behoorlijk bedrijf op uit te oefenen, zoodat gedacht is aan bedrijven van ongeveer twee kavels of 25 ha. Domeinen spreekt van bedrijven van 30 ha, doch dit blijkt niet uit het verkavelingsplan.

Over de juiste economische grootte eener boerderij bestaat verschil van meening onder de deskundigen, zoodat ik daar niet verder op zal ingaan. Dr. F. van Heck meent 40 ha als grens te moeten aanbevelen, dit is ongeveer de thans bestaande bedrijfsgrootte in Noord-Groningen.

De bemalingsinstallatie, welke bij het gebruik van normale sloten noodig is, kan zijn als de Goliath, welke den Eemspolder de volgende bedragen heeft gekost (windbemaling + electrisch gemaal) :

	per ha	
1938/39	f 1,44	} gem. f 1,36 per jaar.
1939/40	" 1,15	
1940/41	" 1,57	
1941/42	" 1,03	
1942/43	" 1,60	
voor windmolen	" 0,14	" "
voor electrische bemaling afschrijving van f 6500,-	" 0,50	" "
		Samen f 2,00 per jaar.

Rekent men voor den nieuwen polder het dubbele om ruim te zijn, of f 4,00 per ha per jaar, dan vordert de bemaling dus een kapitaal van ongeveer $25 \times f 4,00 \times (f 650 + f 50) = \underline{f 70.000}$.

Voor de instandhouding der geul bij uitsluitend natuurlijke suatie is te rekenen op een baggerwerk om de 2 jaren van ongeveer f 10.000 per jaar of f 250.000 gekapitaliseerd.

NORMAAL

Voorts rekenend, dat 50 ha van den polder aan de vrije sueringsmogelijkheid wordt opgeofferd, dan is het nadeel van de vrije loozing dus evident.

Men ziet dan ook, dat de kustbewoners zelf reeds lang van vrije loozing hebben afgezien, behalve daar waar een diepe geul als bij Delfzijl aanwezig is. Landwinning gaat uiteraard niet samen met diepe waddegeulen.

Ter doorspoeling van de ten behoeve der bedijking gemaakte wadgeul naar de Eems werd de geul, waaruit de dijk is gevormd, in verbinding gebracht met deze wadgeul. Groote hoeveelheden zand komen nu inderdaad bij elk getij in de Eems terecht, doch het wad verlaagt daardoor, zocals reeds duidelijk valt waar te nemen. Er ontstaan boontakvormige geulen, soms van 1½ m diepte, die het wad steeds verder aanvreten. Dit is slecht voor de landwinning en slecht voor den dijk (golfaanval). De geul moet dus noodig weer gedicht worden.

§ 6. Globale kostprijs per ha cultuuroppervlak volgens het plan der Domeinen.

De totale kosten van het plan der Domeinen worden als volgt globaal geraamd:

1.	vorderingskosten	+ f	1.200.000
2.	aanbesteding dijk	"	2.400.000
3.	schade aan dijk door storm	"	1.500.000
4.	schade door overgestort zand	"	130.000
5.	schade door ontzoden van + 100 ha	"	70.000
6.	kavel- + wegslooten (vervoer!)	"	800.000
7.	weg door nieuwen polder	"	70.000
8.	bouwen boerderijen à f 400 per ha	"	260.000
9.	gebruik achterliggende particuliere wegen (gekap.)	"	200.000
10.	bouwen dorpje	"	100.000
11.	draineeren à f 200 per ha	"	130.000
			f 6.860.000

of $\frac{6.860.000}{650} = \underline{\text{rond f 10.000 per ha.}}$

Aan onderhoud komt daar jaarlijks ongeveer bij:

voor geulonderhoud ..... f 10.000

voor dijksonderhoud ..... 5.000, doch aanvankelijk meer f 15.000

of $\frac{15.000}{650} = \underline{\underline{f 23,00 \text{ per ha per jaar.}}}$

De onderhoudskosten voor de wegen en slooten zijn hier niet bij gerekend.

§ 7. Het plan der deskundigen meer economisch.

Vergelijkt men de kwelders van foto no. 1 met die der Domeinen of andere in Zeeland of elders, waar grillig gekronkelde en zeer vertakte geulen en geultjes een regelmatige exploitatie onmogelijk maken, dan moet men erkennen, dat reeds een groote hoeveelheid arbeid door de voormalige eigenaren werd verricht. Zooals gezegd wilden de deskundigen hiervan partij trekken: de bestaande zwetsloten wilden zij, mede ter bespoediging van de voedselproductie, zooveel mogelijk benutten.

Het is nakaarten, omdat de dijk er reeds ligt, doch het is toch wel eens goed even na te gaan tot welk bedrag de in normale omstandigheden met de uitvoering van dergelijke werken belaste regeeringsinstanties (de Rijks- en Provinciale Waterstaten en de Cultuur-technische Dienst, dus in feite de deskundigen van het rapport van bijlage 5) vermoedelijk ongeveer zouden zijn gekomen. Uiteraard zijn ook deze cijfers benaderend.

Zij zouden vermoedelijk voorgesteld hebben niet de klei en de zoden uit de inpoldering zelf te halen, doch van een extra aan te koopen stuk kwelder ernaast. Immers zou dit laatste terrein na verloop van eenige jaren weer zijn normale aanzien hebben herkreten, terwijl de schade door ontkleining en ontzoding van de inpoldering tot in lengte van dagen merkbaar zal blijven.

Men komt dan tot ongeveer het volgende:

1.	kwelderprijs, als bij Domeinen	f 1.200.000
2.	dijk (normale uitv. f 100 per m)	" 1.000.000
3.	zoden en klei (50 ha kwelder koopen à f 500 buiten den polder)	" 25.000
4.	weg, als bij Domeinen	" 70.000
5.	20 schuren à f 10.000	" 200.000
6.	draineering, als bij Domeinen	" 140.000
7.	bemaling	" 10.000
		<u>f 2.645.000</u>

of $\frac{2.645.000}{700} = \underline{\underline{f 3750 \text{ per ha,}}}$

d.w.z. een vrijwel normaal cijfer.

Stelt men dit naast het cijfer der Domeinen (zie § 6), dan komt men tot het volgende verschil:

I. Domeinen kosten	f 6.860.000	voor 650 ha
II. Normale uitvoering	<u>2.645.000</u>	voor 700 ha
	verschil f 4.215.000	en 50 ha.

Men kan daartegen aanvoeren, dat bij I een dorpje is gedacht en bij II niet, en dat ook bij I iets moet worden gerekend voor de verbetering der zwetsloten, zelfs al doet men het in verloren oogenblikken. Dit zijn echter geen groote posten. In § 6 werd voor het dorpje f 100.000 gerekend en voor het bijwerken der zwetsloten schijnt f 20.000 meer dan genoeg (zie bijlage 3). Desgewenscht zou, nu het dorpje toch niet onmiddellijk in den nieuwen polder kan worden gemaakt, het dorpje Valom worden uitgebreid. Dit kost geen f 100.000, doch bijv. f 50.000.

Daartegenover staat, dat bij normale uitvoering 50 ha meer land beschikbaar zou komen en dat bovendien het verschil in gekapitaliseerd onderhoud reeds spoedig f 150.000 zal bedragen ten gunste van het plan der deskundigen.

Een nog economischer opzet had men kunnen maken door het smalle westelijk deel van den nieuwen polder niet in het plan op te nemen. Men had dan ook daar vandaan klei en zoden kunnen betrekken. Deze smalle strook was dan bij een latere bedijking wel binnendijks gekomen. Een polder van 550 ha had dan zeer economisch binnengedijkt kunnen worden.

Hadden de eigenaren omstreeks 1940 het aanbod van een der groote aannemers aangenomen om den dijk te leggen voor f 1.000.000, dan hadden zij de volgende onkosten gehad:

dijk	f 1.000.000
terrein voor klei en zoden	25.000
weg	70.000
draineering	<u>140.000</u>
	f 1.235.000

of $\frac{1.235.000}{700} = f 1.760$ per ha.

Dit is juist het bedrag, dat zij aan het Rijk hebben aangeboden voor het maken van bovengenoemde werken, doch dat het Rijk meende niet te moeten aanvaarden.

Hoewel de uiterst kostbare dijk reeds gelegd is en

daar dus niets meer aan te doen is, bestaat toch nog de mogelijkheid het verkavelingsplan der Domeinen niet verder uit te voeren en daardoor nog veel te bezuinigen. Domeinen is nl. in December 1943 overgegaan tot het uitbesteden der door haar gewenschte dure verkaveling; zulks ongeacht de veiligheid der bewoning, ongeacht het advies der deskundigen en ongeacht de protesten van het Departement van Landbouw, dat direkte voedselvoorziening eischte. Immers daarvoor waren de gronden door het Departement van Landbouw gevorderd. Bij uitvoering van het plan der Domeinen kan in 1944 nog geen oogst gewonnen worden.

B. Bezwaren van publieken aard.

§ 8. Z.g. planologische of sociale argumenten.

Van de zijde van het Nationale Plan is op een der vergaderingen van de Landwinningscommissie de opmerking gemaakt, dat het rapport van de deskundigen wat de planologie betreft vrij summier is.

Het wil mij voorkomen, dat de deskundigen het als een vanzelfsprekende zaak hebben beschouwd, dat de eischen der planologie zooveel doenlijk geëerbiedigd moeten worden. Dit is toch de strekking van hun geheele betoog.

Men dient uit te gaan van de opvatting, dat het tot de taak van de Overheid behoort bij inpolderingen, als de onderhavige, regelend op te treden teneinde een zoo goed mogelijken toestand van de geheele streek te krijgen. Zoo is het bijv. toe te juichen, dat aandacht wordt besteed aan de oost-westverbinding en aan de volkshuisvesting. Een Overheid, die slechts de inpoldering zelf in oogenschouw zou nemen of zich afzijdig zou houden, zou tekort schieten. Gewaakt zal echter moeten worden tegen te veel overheidsbemoeiingen, eenvormigheid en ambtenaarsstijl. Hoe saai zijn die "aus einem Guss" geschapen polders en ambtenaren. Misschien behoort ook dit evenwel tot de planologie.

Het dorpje Valom (officieel "Uithuizerpolder" geheeten, doch het is geen polder) is ontstaan na de inpoldering van den Eemspolder en bezit sinds vele tientallen jaren naast een arbeidersbevolking een bakker-molenaar, een smid, een schoenmaker, twee winkeliers en een school.

De wegen zijn er in het algemeen uitstekend, veelal zelfs met een dek van asfalt. De landwegen zijn in dit zavelgebied geen modderwegen, doch harde, goed berijd- en befietsbare zandwegen, zoodat de arbeiders er in het algemeen de voorkeur aan geven ver het binnenland in te gaan wonen. Liet men de ontwikkeling aan zichzelf over, dan zouden door de nieuwe inpoldering verschillende arbeiders te Valom gaan wonen. Er zou vermoedelijk een kerkje komen en de school zou meer naar het oosten verplaatst worden; in plaats van drie lokalen zouden er nu ongeveer 4 of 6 komen.

De betrekkelijk goede verkaveling met slechts rechtehoekige perceelen, de goede wegen, slooten en draineering en de goede kwaliteiten van den grond en van de bevolking maken, dat dit gebied in ons land sinds lang bovenaan staat op landbouwkundig gebied. De tarweproductie is hier volgens een recent rapport van de Landbouw-Crisis-Organisatie per ha bijv. hooger dan ergens anders in ons land, de Wieringermeer inbegrepen, en dat niettegenstaande de zonnekracht er slechter is dan verder zuidelijk, en de bodem er zoo zandig, dat hij op vele plaatsen stuift. Een economisch motief om het nieuwe land blijvend aan de bevolking te onttrekken, zooals elders bijv. in den kop van Overijssel of bij Staphorst economische voordeelen oplevert, bestaat hier dus niet en wordt, naar ik meen, ook niet door Domeinen naar voren gebracht. Het is niet denkbaar, dat het Rijk bij eigen exploitatie meer uit den grond zal halen dan de huidige bevolking, omdat het Rijk dit op andere plaatsen tot nog toe niet heeft kunnen bereiken.

Het sociaal motief, dat een aantal eigenaren buiten de streek woont, wordt wel door Domeinen aangevoerd. De door den Wnd. Secretaris-Generaal van Financiën, Ir. Bakker, genoemde cijfers (zie rapport van Ir. Verhoeven van 5 Augustus 1943) geven een onjuisten indruk. Vermoedelijk zijn daarbij de rentenierende eigenaren, die hun boerderij aan een hunner zoons of naaste familieleden verpachtten, inbegrepen. De juiste cijfers zijn de volgende (de tusschen haakjes geplaatste zijn die van den Wnd. Secretaris-

Generaal voornoemd). Van de 44 eigenaren exploiteeren er 25 (17) eigenaren of zoons hun bedrijf zelf, voorts doen 5(6) dit door middel van een zetboer, terwijl 14(21) de boerderij verpachten. Van de laatsten wonen er 10(17) buiten de gemeenten van ligging. Van de 5(6), die hun bedrijf met behulp van een zetboer exploiteeren, wonen er 3(5) buiten de streek.

De toestand achter Uithuizen-Uithuizermeeden is wat deze kwestie betreft aanzienlijk beter dan op vele andere plaatsen van ons land. Bij Friesland vergeleken is b.v. de toestand hier zeer gunstig. Bovendien bestaat er in Nederland nog geen Wet, die b.v. verbiedt, dat personen of lichamen als de Algemeene Friesche Levensverzekering Maatschappij land bezitten zouden, zonder bij dit land domicilie te hebben gekozen. Voor het meerendeel is de inheemsche bevolking nog eigenaar.

Sinds de vorige inpoldering zijn verreweg de meeste bedrijven gesplitst. De weinige, die nog niet gesplitst zijn, beslaan slechts 7 à 8% van de op bijlage 4 aangegeven oppervlakte. Het was de gewoonte telkens na nieuwe inpolderingen de boerderijen te splitsen. Door de verkaveling in steeds kleinere perceelen ontstaat een gradueele opklimming van bedrijfsgrootten, zooals men dit tegenwoordig gaarne wenscht en ook toepast in de Zuiderzee.

Een ander sociaal motief, dat naar voren wordt gehaald, is het standsverschil tusschen boer en arbeider. Men verwacht blijkbaar de toestanden in het Oldambt met die der Wadpolders. Bij de laatste hebben deze verschillen niet tot misstanden of animositeit tusschen beide bevolkingsgroepen aanleiding gegeven. Mede als gevolg van den welstand der boeren genieten ook de arbeiders en de neringdoenden een zekeren welstand. Het betreft hier een eeuwenoude gegroeide traditie, welke inheemsch is langs de geheele waddenkust tot in Denemarken toe.

Door kortere arbeidstijden, meer ontwikkeling, meer mogelijkheden den tuinbouw te beoefenen en op veilingen te brengen richt de arbeidersstand zich thans op. De flinken onder hen huren of koopen land, zonder daarbij tot boer of keuterboer te worden. Deze ontwikkeling wordt alom toegejuicht.

Het is de bedoeling van Domeinen in den nieuwen polder

een geïmporteerde bevolking te plaatsen.

Men heeft in Overijssel wel dit experiment genomen bij in cultuur gebracht onland, doch zulks met slecht sociaal resultaat. Men veroorzaakte veel animositeit. Voor groote gebieden als de Wieringermeerpolder of de N.O.-polder gaat dit goed, voor kleine minder goed, omdat de vreemdelingen dan in de minderheid zijn. In Overijssel was het de bedoeling door frisch bloed den achterlijken landbouw te stimuleeren. Hier is dat niet wel mogelijk, omdat de landbouw er op zeer hoogen trap staat. Is een gebied sociaal en economisch op een hoog peil, hooger dan de meeste gebieden in ons land, dan zou het verstandig zijn te bedenken, dat staatsinmenging met de noodige omzichtigheid dient te geschieden en beter op duizenden andere plaatsen aangevend kan worden. In het algemeen is de sociale en de economische structuur er vermoedelijk betrekkelijk zeer gezond. Slechts een diepgaande sociaal-economische studie zou hier een definitief standpunt kunnen doen innemen.

§ 9. Verhouding Domeinen-grondeigenaren sinds meer dan een eeuw gespannen.

Domeinen, in wezen overeenkomend met een privaatrechtelijk lichaam, kan zich beroepen op het eigendomsrecht. Als zoodanig ging Domeinen na den Franschen tijd het eigendomsrecht van de aanwassen in Groningen opeischen. Dit is de zg. kwelderkwestie; zie bv. Dr. R. Westerhoff "De kwelderkwestie nader toegelicht" (1844).

Het Fransche recht kende nl. de zee-aanwassen toe aan den Staat, het aloude inlandsche recht aan den oevereigenaar, die echter ook den plicht had het achterliggende land tegen de zee te verdedigen. Naast het recht stond dus van ouds de plicht. Hoewel Nederland in 1815 weer zelfstandig werd, meende Domeinen gerechtigd te zijn de kweldergronden op te eischen. Er werd toen o.a. naar voren gebracht, dat er tusschen 1810-1815 aanwas geweest moet zijn, dat de Staat daarvan volgens de (Fransche) Wet eigenaar was en deze dus voortaan de eenige oevereigenaar. Na zeer langdurige processen, waarbij Domeinen telkens in het ongelijk werd gesteld en waardoor de bedijking van den Eemspolder gedurende 24 jaren traineerde en dus de winst dezer

zoo gunstige jaren deed derven, maakte de Kroon omstreeks 1870 een einde aan het geschil door definitief te beslissen, dat de aanwonende eigenaren de kwelders in vollen eigendom zouden mogen bezitten en tevens het recht van aanwas mochten uitoefenen. Echter kwam toen juist een slechter tijd, welke tot 1900 voortduurde.

Nadien trachtte Domeinen omstreeks 1932 met de oever-eigenaren tot eene overeenstemming te komen, waarbij werd voorgesteld aan de eigenaren een strook nieuw door het Rijk te maken kweldergrond te geven, terwijl daarachter Domeinen onbetwist eigenaar zou worden. Die boeren, welke in de laatste decennia geen succes hadden gehad met hun landwinning, gingen hierop in, die, welke wel succes hadden, weigerden. Tot deze laatste groep behoorden de eigenaren achter Uithuizen-Uithuizermeeden, die in den laatsten tijd hun kwelder belangrijk hadden kunnen uitbreiden.

Onder het motief der werkloosheidsbestrijding werden voorts door het Rijk omstreeks 1935 objecten gezocht, welke veel handenarbeid vorderden. Eerst werd aan de Groningsche kust zoodoende de Linthorst-Homanpolder gemaakt (1939), terwijl onderhandelingen geopend werden met de kweldereigenaren achter Uithuizen-Uithuizermeeden. Hiertoe waren deze gaarne te vinden, daar een zeer groote subsidie (100% der arbeidsloonen) in het vooruitzicht werd gesteld. Naderhand schijnt het standpunt van het Rijk te zijn geworden, dat de eigenaren geen voordeel dienden te hebben van het Rijkskapitaal, dat in de werken werd gestoken. Van dit laatste beginsel uitgaande willigden de eigenaren de eischen van het Rijk in Augustus 1941 practisch in. Er zou f 1760 per ha gedraineerd bouwland worden betaald aan het Rijk, mits de Provincie nog f 50 per ha wilde bijdragen. Dit laatste had de Provincie ook bij den Linthorst-Homanpolder (de Slikken) gedaan.

Hoewel het bedrag f 1760 zeer hoog was, belangrijk hooger dan hetgeen de eigenaren van den Linthorst-Homanpolder kort tevoren hadden moeten betalen, zagen de eigenaren vermoedelijk toch voor zichzelf nog eenig voordeel. De verkoopprijs van bouwland in deze streek, zijnde + f 3000 werd echter reeds overschreden, zooals blijkt uit de volgende optelling:

kwelderprijs	f 1300	per ha	(genomen als waar de voor het be- drijf)
subsidie aan het Rijk	" 1760	" "	
te bouwen boerderijen	" <u>400</u>	" "	
	f 3460	" "	

Men rekende vermoedelijk op de mogelijkheid de bestaan-
de bedrijven meer rendabel te kunnen exploiteeren; velen
hadden ook een splitsing op het oog ten behoeve van zoons
en sommigen hadden in afwachting van de inpoldering de
nieuwe boerderijen alvast gebouwd. In dit stadium geko-
men schijnt Domeinen echter geen antwoord gegeven te heb-
ben, doch wist zij te bewerken, dat de geheele kwelder
gevorderd werd. Zelf kon zij dit niet, doch Landbouw
vorderde op grond van den algemeenen voedselnood.

De Staat (Domeinen) wenschte niettegenstaande de prac-
tische inwilliging van zijn oorspronkelijke verlangens de
vrije beschikking te hebben over de gronden en, zooals
later bleek, zelfs het volledig eigendomsrecht. De ver-
houding tusschen de voormalige eigenaren en Domeinen
keerde hierdoor terug tot die van den tijd der kwelder-
kwestie.

De eigenaren, niet ervan op de hoogte, dat zij de
inpoldering en draineering vermoedelijk voor minder dan
f 1760 per ha via een aannemer zelf hadden kunnen bekos-
tigen en aanvankelijk vertrouwen stellend in de goede be-
doelingen van den Staat, wilden blijkbaar zoover gaan als
voor hen maar eenigszins mogelijk was. De Staat vorderde
echter, toen dat offer gebracht was, zonder meer, niet
beseffende, dat een tijd zou komen, dat geen machines,
geen arbeiders, geen schoppen en geen bouwmaterialen meer
ter beschikking zouden staan, en dat de voormalige eige-
naren het land wél zouden kunnen exploiteeren.

Er zijn in de ambtenaarswereld steeds wel stemmen
opgegaan, die er op wezen, dat de Staat hier te ver ging.

De vordering geschiedde "ten algemeenen nutte" voor
de voedselvoorziening in oorlogstijd, niet om Domeinen
aan land of macht te helpen. Een niet te ontkennen feit
is, dat deze inpoldering niet alleen noodeloos duur is
geworden, zelfs zeer duur, doch ook, dat de voedselvoor-
ziening op zich laat wachten. In 1943 had men toch kool-
zaad kunnen en moeten zaaien en in 1944 had dit geogst

moeten worden. Zelfs de vele duizenden kilogrammen hooi van bijzonder goede kwaliteit werden in 1943 niet benut. Gencemde ambtenaren en ook de Commissie van Deskundigen (bijlage 5, blz. 7) wijzen er dan ook op, dat men verstandig doet met de voormalige eigenaren tot een accoord te komen nu Domeinen kennelijk in gebreke blijft oogsten van het nieuwe land te leveren. Blijkens het rapport van de Deskundigen zouden deze eigenaren, deswegen gevraagd, daartoe bereid zijn, in de hoop het land nog eens definitief terug te kunnen krijgen. Zij toch voelen zich ten zeerste gedupeerd.

Domeinen gaat echter ongestoord door met het graven van nieuwe slooten, daarin gesteund door een bepaalde Duitse instantie. Dit graven is voor de helft ongeveer uitbesteed voor een prijs (f 200.000?), welke in aannemerskringen als meer dan twee malen te laag wordt genoemd^x). Als motief voor het graven van deze nieuwe slooten, die met het oog op het verouderde systeem van vrije loozing zeer veel te groot worden genomen, noemt Domeinen, dat er thans de kans is den polder goed in te richten. De bestaande slooten zijn evenwel goed en evenwijdig en de "clou" is dus zonder twijfel, hetgeen de Directeur der Domeinen op de vergadering van 5 Februari 1943 ten bureele van het Nationale Plan verkondigde, nl. dat men de bestaande kavelslooten zeker geen van alle moest gebruiken, doch een geheel nieuw verkavelingsplan moest uitvoeren, omdat "anders de voormalige eigenaren er hun vingers weer achter zouden kunnen krijgen". Ook een reden is vermoedelijk, dat Domeinen het land niet kan exploiteeren en door de nieuwe verkaveling tijd tracht te winnen.

Die ambtenaren, welke in dezen niet achter Domeinen staan, wijzen er op, dat de vroegere eigenaren op dit oogenblik hun machts- of rechtsmiddelen: het Gerecht, de Pers en de Tweede Kamer missen, dat de tijd tot naasting der definitieve eigendomsrechten dus niet goed gekozen is en dat met de voedselvoorziening noodeloos getalmd wordt. Uitgaande van dit laatste motief werd deze kwestie in December 1943 door een der belanghebbende departementen aanhangig gemaakt bij de bezettende macht. Het "gedonder" moest nu maar eens uit zijn.

x) Ik kan dit niet verklaren, hoewel de aannemers er wel een verklaring voor hebben. Een nader onderzoek zou gewenschte opheldering kunnen geven.

§ 10. Overheid en Domeinen.

Dat de publieke, sociale, economische en financiële belangen van den Staat gediend moeten worden spreekt vanzelf. De Commissie van Deskundigen en de betrokken streek wenschten dit blijkens herhaalde schriftelijke uitlatingen eveneens; indien het gewenscht is tot ruilverkaveling over te gaan, of indien het gewenscht is tot een betere verdeling van het eigendomsrecht te komen, waarbij verboden wordt dat bv. levensverzekeringsmaatschappijen hun geld in land beleggen, enz. dan bestaat daartegen in beginsel geen bezwaar. Te groot grondbezit is een sociaal nadeel, en Domeinen heeft zelf het grootste grondbezit des lands. Het conflict gaat dus niet om publieke belangen, waarbij de streek zich verzet tegen het algemeen Rijksbelang. Er is voedselnood en de streek wil zelfs spoediger en krachtadiger daartoe meewerken dan Domeinen zelf wil of kan.

Op de vele vergaderingen en discussies die in ambtenaarskringen en op de vergaderingen van de Landwinningscommissie aan deze zaak zijn gewijd blijkt duidelijk dat het hier niet gaat om een twistpunt tusschen een onpartijdige Staat en een onwillige streek, doch tusschen twee partijen: landbezitters contra Domeinen, de grootste grondbezitter des lands. In de regeeringsvergaderingen zijn de vertegenwoordigers van Domeinen bepaald niet onpartijdig, doch zeer partijdig, nl. voor 100% belanghebbend. Zij hebben boven hun tegenpartij het voordeel hun stem in de regeeringscolleges te kunnen laten hooren. Hun voorlichting is steeds gekleurd: zonder misschien bepaald onjuist te zijn kan men toch geen cijfer van Domeinen vertrouwen. Het is evenwel vaak moeilijk de juiste cijfers te weten te komen.

Het eigenaardige verschil tusschen het wezen der Overheid en dat der Domeinen (publiekrechtelijk- privaatrechtelijk) komt thans steeds duidelijker aan het licht.

De bezettende Overheid belegde, toen de kwestie der kwelderinpoldering bij haar aanhangig gemaakt was, op 14 Jan. jl. een vergadering van ongeveer 17 personen waaronder 4 Duitschers, de Commissaris in de prov. Groningen en voorts een aantal hooge ambtenaren te Uithuizermeeden

die na ter plaatse alles gezien en besproken te hebben een beslissing te nemen. Domeinen was mede uitgenoodigd, doch maakte bezwaar dat ambtenaren van de Provinciale en de Rijkswaterstaten (wnd Directeur Generaal, Hoofdingenieur, Directeur in Groningen, Hoofdingenieur Prov. Waterstaat) mede aanwezig zouden zijn. Toen deze toch uitgenoodigd werden kwamen de twee vertegenwoordigers van Domeinen niet.

Zoals te verwachten was bleek men op deze bijeenkomst vrijwel unaniem van meening: dat de voormalige eigenaren de tijdelijke exploitatie van den polder ter hand zouden moeten nemen om nog in 1944 oogst te verkrijgen, dat van de bewoning van den polder geen sprake kon zijn, dat de geul achter den dijk dicht gemaakt en de nieuwe, dure verkaveling stop gezet moest worden.

Intusschen bleek echter dat de Alg. Gemachtigde voor de Oorlogsschade Rambonnet de polder gevorderd had ter wille van die boeren, welke gedupeerd waren geworden bij het vorderen van vliegvelden. Zodoende heeft thans het dept. van Landbouw niets meer met den polder te maken en is Financiën het eenige departement geworden die hierin zeggenschap heeft. Slechts zou Waterstaat aan de nog nimmer verleende concessie ingevolge de wet van 1904 bepaalde voorwaarden kunnen verbinden.

Ingevolge deze nieuwe troef of trouvaille werd aan de Heide Mij opgedragen het land in cultuur te brengen doch naar verluid zou deze geantwoord hebben daartoe door gebrek aan materiaal en huisvesting niet in staat te zijn. Echter kan Financiën of "Oorlogsschade" boerderijen, enz. van de voormalige eigenaren vorderen, zoodat het spelletje nog niet uitgespeeld schijnt. Waarom brengt men deze "vliegveldboeren" niet naar de N.O. polder? In den nieuwen polder achter Uithuizen kunnen slechts weinigen geplaatst worden, terwijl velen ook zandboeren of veehouders zijn.

Resumeerende is de zaak dus deze:

1e. dat Domeinen "côte que côte" verhinderen wil dat de voormalige eigenaren het land weer als hun eigendom

zullen kunnen beschouwen. Het schijnt voor haar een prestigekwestie geworden te zijn niet voor de tweede maal het proces te zullen verliezen. Meer dan een eeuw is zij met deze kwestie bezig en zij zet er thans alles op om het land in zoodanigen vorm te brengen dat het als het ware onherkenbaar wordt. Zelfs de voedselvoorziening in oorlogstijd wordt er voor opgeofferd.

2e. dat Domeinen hierdoor een zeer felle controverse ontketende, niet alleen bij de direct gedupeerden, doch ver daarbuiten. Iedere landeigenaar, voor zoover op de hoogte met de toedracht, voelt zich bedreigd, omdat de slag thans zoo verbluffend eenvoudig geslagen kan worden en de land- of machtshonger van Domeinen misschien nog veel grooter is. Ook ambtenaarskringen vragen zich af of de Staat voortaan meer en meer met haar enorme financiëele macht via het eigendomsrecht zal gaan regeeren, en of het recht ondergeschikt zal worden aan de macht.

Is Domeingrond het particulier eigendom van het Dept. van Financiën, zelfs als het voor het algemeen belang wordt gevorderd?

Is het partijdig element dat Domeinen in onze regeeringscolleges vertegenwoordigt, toelaatbaar?

Is Domeinen bekwaam genoeg, heeft zij ervaring en is zij belangeloos en onpartijdig genoeg een streek te leiden? Kan zij optreden op het gebied en in de plaats van Waterstaat en Cultuur-technischen Dienst samen?

B lijkbaar wordt haar werk buitensporig duur en onpractisch en worden bij de wet voorgeschreven verplichtingen zoo lang mogelijk genegeerd. Eerst toen de dijk gelegd was werd concessie aangevraagd ingevolge de inpolderingswet van 1904.

Naarmate Domeinen meer land krijgt voert zij grotere werken uit. Het betreft reeds millioenenwerken. Is het aanbevelenswaardig dat "Financiën" een uitvoerend lichaam wordt met eigen bestekken, eigen aanbestedingen, eigen cultuur-technische Dienst, eigen politiek?

3e. dat, hoewel de bezettende macht en het ambtenarendom van Rijk en Provincie voor zoover op de hoogte vermoedelijk voor het overgrootste deel van oordeel is dat hier sprake is van machtsmisbruik of "detournement de pouvoir", het toch moeilijk schijnt hier een halt toe te roepen.

Landbouw bracht echter het voedselvoorzieningsbesluit (Staatscourant van 26 Nov. 1943, no. 231, art 2) in werking. Waterstaat kan in normale tijden op grond van de wet van 1904 betreffende de inpoldering voorwaarden stellen.

5e. dat hier niet van een tijdelijke "oorlogspsychose" gesproken kan worden. Het verlangen van Domeinen mee te regeeren, mee werken uit te voeren, mede "publiek-rechtelijke macht" te bezitten is niet slechts van vandaag of gisteren. Het eigendomsrecht geeft den bezitter haast dictatoriale macht. Zoo schreef de waarnemend Secr. Gen. van Financiën, Bakker, tevens hoofd der Domeinen onlangs aan den Secr. Gen. van Landbouw: "De gronden (achter Uithuizermeeden) zullen tijdelijk worden geëxploiteerd op de wijze die mij-als het zoover is- passend voorkomt".

Deze van machtsbewustzijn getuigende woorden vonden een antwoord in de nuchtere verwijzing naar het juist op tijd verordonneerde voedselvoorzieningsbesluit, doch zouden vermoedelijk geen passend antwoord hebben kunnen krijgen, indien het niet ging om de voedselvoorziening, doch om de veiligheid op de verkaveling.

Een eigenaar heeft, wat dit laatste betreft, nog steeds veel macht, vooral wanneer deze eigenaar Domeinen is met de geheele schatkist der Nederlanden achter zich en met vertegenwoordigers in de hoogste regeeringscolleges. 5e. dat Domeinen ondanks de opvattingen van de Deskundigen (tevens de plaatselijke autoriteiten op het gebied van Rijks- en Prov. Waterstaten en cultuurtechniek zie bijlage 5) ondanks die van de bezettende macht, ondanks de groote onveiligheid van haar plan en ondanks het voedselvoorzieningsbesluit, toch doorgaat met dat plan uit te voeren, daarbij gesteund door een bepaalde autoriteit van de bezettende macht.

De Landwinningscommissie van het Nat. Plan heeft in December 1943 in bedekte termen te verstaan gegeven dat het plan der Domeinen nadere studie behoefde en dat zij aanriep geen werken uit te voeren, die op een definitieve oplossing vooruit zouden loopen. Terwijl de Commissie dit schreef wist zij dat Domeinen, (die met twee leden in de Commissie zelf vertegenwoordigd is) zich daar toch niet aan zou storen. De werken waren uitbesteed en de aannemer

was er met veel machines mede begonnen. Een protest van de provincie Groningen over het graven in den Eemspolderdijk (slaperdijk) had ook geen succes.

6e. dat het gewenscht schijnt t.z.t. een onpartijdige Commissie van onderzoek te benoemen inzake de besteedde gelden en de wijze van uitvoering. Hierbij zou tevens kunnen worden onderzocht of het standpunt hetwelk de wnd. Secr. Gen. van Financiën telkens naar voren brengt, nl. dat het beleid van den Secr. Gen. van Financiën, d.i. "de beheerskwestie" niet ter sprake mag komen en een vergadering van een ambtenarencommissie (als bv. de Landwinningscommissie) juist is.

In het algemeen schijnt het gewenscht dat de scheidingslijn tusschen "publiekrechtelijk" en "privaatrechtelijk" weer eens wat scherper wordt bepaald.

De hoofdingenieur.

's-Gravenhage,
17 Januari 1944.

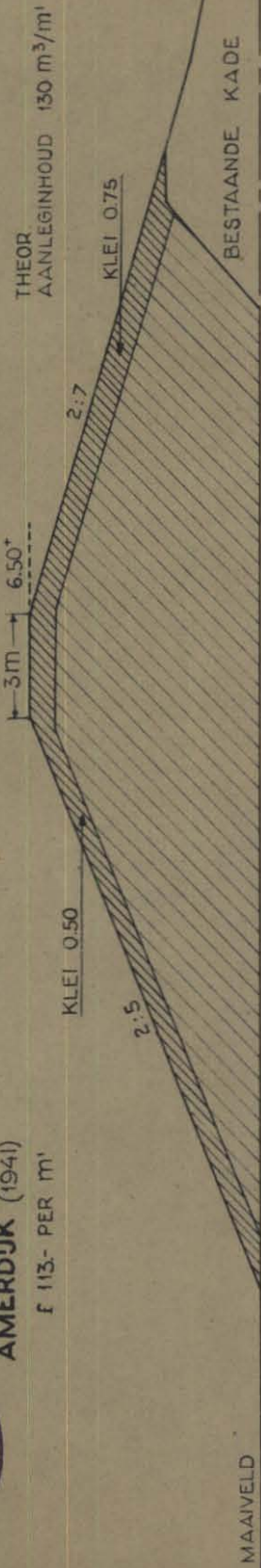
J. van Wier

3
NOORMAAL

AMERDUJK (1941)

f 113.- PER M'

SLAPPE KLEI

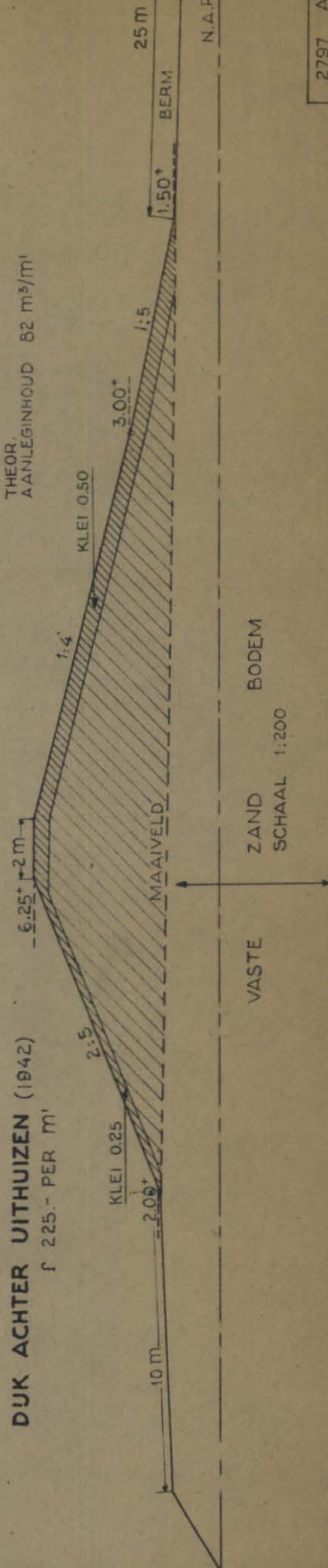
VEEN

ZAND

DUK ACHTER UITHUIZEN (1942)

f 225.- PER M'

THEOR. AANLEGINHOUD 82 m³/m'

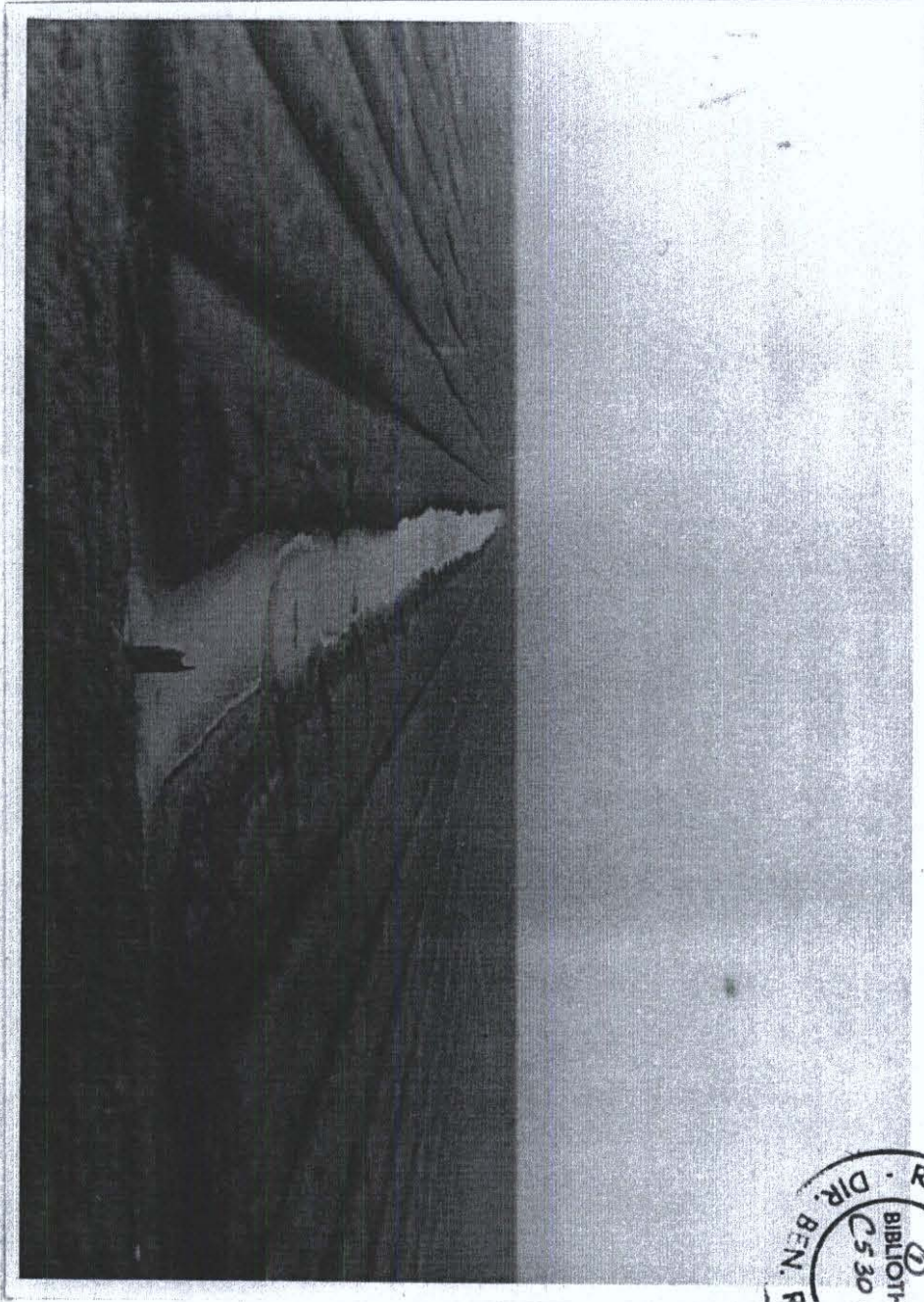

VASTE

ZAND

SCHAAL 1:200

BODEM

Kwelder achter Uithuizermeden.
Slootbreedte ongeveer 4 m, greppelafstand 5 m.

RIKSWATERSTAAT
BIBLIOTHEEK
DIR. BEN. P. VIEREN
C 530

Bressen geslagen door den vloed van
7 April 1943 in den dijk van den
Linthorst Homan polder.

Eén der doorbraken van den nieuwen
dijk door vloed van 7 April.

Andere doorbraak.

Nog een doorbraak.

Dijkrest na vloed van 7 April.
Binnenzijde.

Weggeslagen bekrammante zoden en vernielde top.

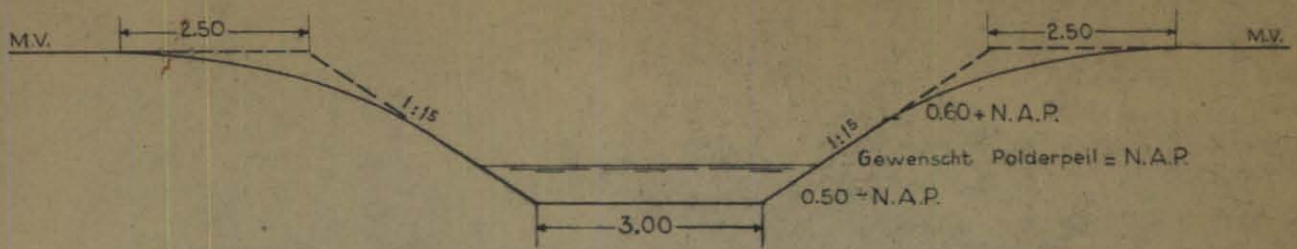

Normale rest na vloed van 7 April 1943.

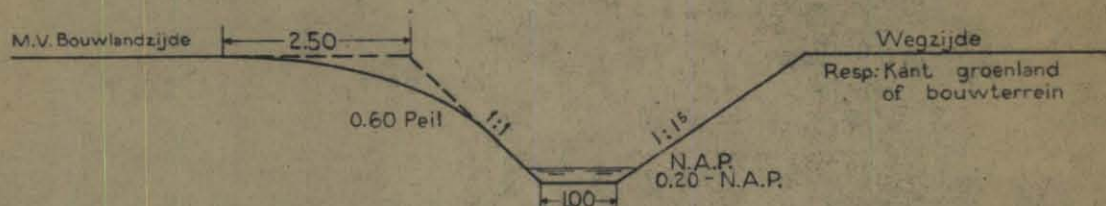

Normale rest na vloed van 7 April 1943.

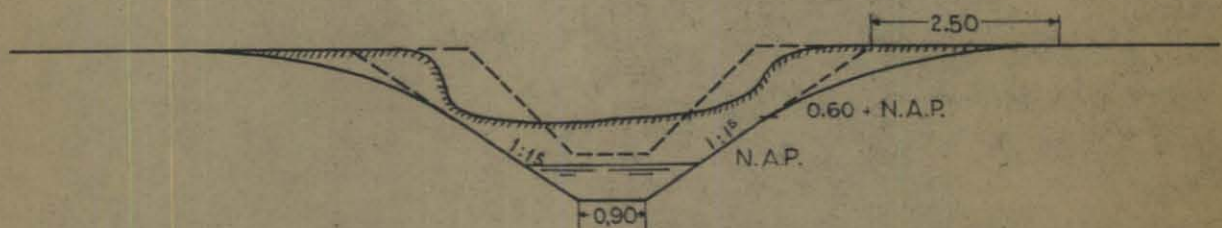
INPOLDERING ACHTER UITHUIZEN - UITHUIZERMEEDEN

KAVELSLOOTEN VOLG. PLAN DOMEINEN.

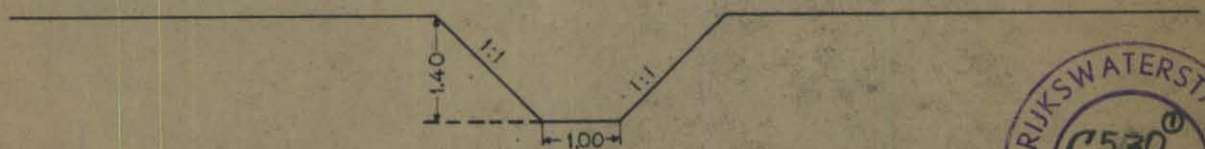

WEGSLOOTEN VOLG. PLAN DOMEINEN.

NORMALISATIE DER BESTAANDE ZWETSLOOTEN VOLG. PLAN DOMEINEN.

----- NORMALE ZWETSLOOT VOLG. CULT. TECHN. DIENST.

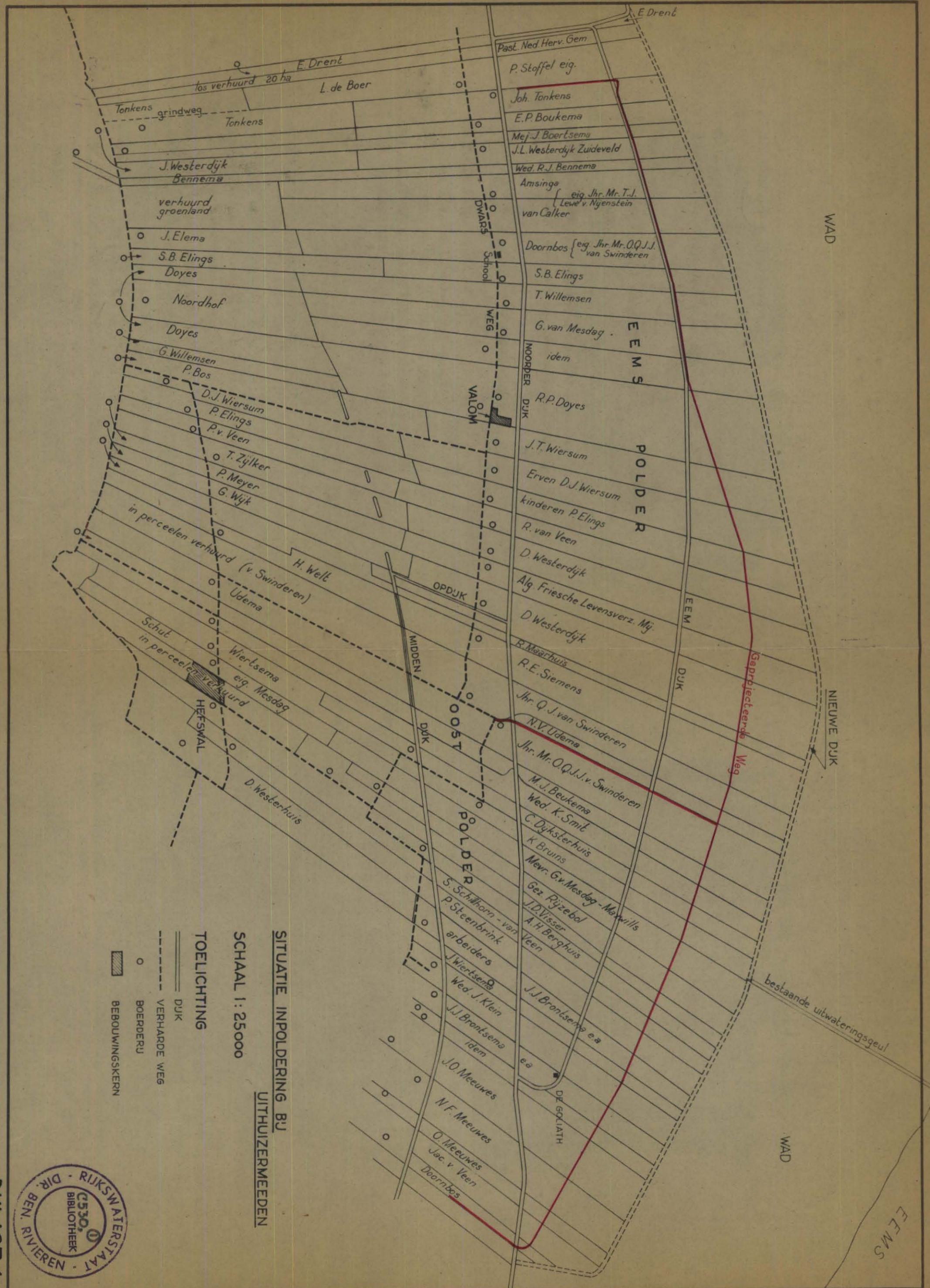

NORMALE ZWETSLOOTEN VOLG. CULT. TECHN. DIENST

SCHAAL 1:100

2798 A1

SITUATIE INPOLDERING BIJ
LITHUIZERMEEDEEN

SCHAAL 1: 25000

- TOELICHTING
- DUK
  - VERHARDE WEG
  - BOERDERU
  - ▨ BEBOUWINGSKERN

RAPPORT betreffende de inpoldering onder
Uithuizen en Uithuizermeeden.

Inleiding.

Bij schrijven van 10 September 1943 verzocht de Commissie voor de landaanwinning van den Rijksdienst voor het Nationale plan voorlichting te mogen ontvangen van enkele plaatselijke deskundigen op het gebied van den Waterstaat, den landbouw en de planologie inzake het voor het Technisch bureau der Domeinen gemaakte ontwerp tot inpoldering van kwelders onder Uithuizen en Uithuizermeeden.

Als deskundigen werden aangewezen de ondergeteekenden:

Ir. A. Kloppert, hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in de directie Groningen en Friesland,

Dr. Ir. D. R. Mansholt, Cultuurconsulent in de provincie Groningen,

Ir. J. Dieperink, directeur van den provincialen planologischen dienst in Groningen,

Dr. E. W. Hofstee, lid van de vaste commissie van dien dienst.

De heer Ir. J. G. Schilthuis, hoofdingenieur van den provincialen Waterstaat in Groningen heeft de in bovengenoemd schrijven vermelde uitnodiging aanvaard, en heeft deel uitgemaakt van de commissie.

Geschiedenis.

De commissie acht het raadzaam aan het begin van hare beschouwingen een kort geschiedkundig overzicht te geven van de onderwerpelijke inpolderingswerken.

Op verscheidene plaatsen langs de noordkust van Groningen, waar deze grenst aan het waddengebied, liggen kwelders van afwisselende breedte. De kwelders zijn eigendom van de oevereigenaren, die in den loop der jaren veel arbeid hebben verricht om het vormen der kwelders te bevorderen. Wanneer deze, in den loop der jaren aangroeiende, kwelders een bepaalde breedte hebben verkregen - voor den oorlog een breedte van 1500 m à 2000 m -, dan wordt het inpolderen van de kwelders voor de oevereigenaren zonder geldelijke hulp rendabel.

Bij Uithuizen en Uithuizermeeden waren kwelders aanwezig met een breedte afwisselende tusschen ongeveer 300 m en 1200 m, derhalve nog niet breed genoeg om zonder geldelijke hulp zonder verlies voor de eigenaren te kunnen worden ingepolderd.

In 1938 is de Inspectie voor de Werkverruiming in Groningen belang gaan stellen in de inpoldering van kwelders als werkverschaffingsobject en zijn als gevolg daarvan in 1939 - 1941 kwelders, genaamd De Slikken, liggende in de gemeente Eenrum ingepolderd. De eigenaren stelden daarbij den grond tijdens de inpoldering ter beschikking van den Rijksdienst voor de Werkverruiming, en hebben een vooraf vastgesteld bedrag per ha voor bouwland, voor grasland en voor wegen betaald, als bijdrage in de werken, welke door dien dienst der Werkverruiming zijn uitgevoerd. De grond bleef derhalve hun eigendom.

Door den Inspecteur voor de Werkverruiming zijn op denzelfden voet onderhandelingen gevoerd met de eigenaren van de onder Uithuizen en Uithuizermeeden gelegen kwelders, welke in 1940 tot overeenstemming leidden. Een voorstel van den Inspecteur tot uitvoering van de inpoldering is door het Departement van Sociale Zaken niet gevolgd, doch in Februari 1941 ontvangt de voorzitter van het comité van eigenaren een brief van den Secretaris-Generaal van het departement van Financiën met de mededeeling, dat het denkbeeld was gerezen om de bedijking van de gronden van Staatswege ten behoeve van den Staat uit te voeren en te dien einde over te gaan tot het vorderen in eigendom van de in te dijken gronden. Aan het slot van dezen brief werd gezegd: Wenscht men van de zijde van of namens de belanghebbenden hiertegenover op korten termijn een andere zienswijze te stellen of constructieve voorstellen te doen, dan zal daarvan gaarne kennis worden genomen.

Het comité van eigenaren heeft daarna bij de Inspectie van de Werkverruiming een voorstel ingediend zelf de gronden in te polderen, wanneer de Rijksdienst voor de Werkverruiming zou zorgen voor arbeiders, 100 % subsidie in de arbeidsloonen zou verleenen en het Rijk bij dijkdoorbraak tijdens de uitvoering der werken hun in de schade tegemoet zou komen. Dit voorstel werd door den

Rijksdienst

Rijksdienst aangenomen, echter met het voorbehoud, dat geen garantie kon worden gegeven, dat steeds een voldoende aantal volwaardige arbeidskrachten ter beschikking zou kunnen worden gesteld en dat het risico voor dijkdoorbraak voor rekening van de eigenaren zou zijn. De eigenaren waren van meening, dat zij het risico, dat er onvoldoende arbeiders zouden zijn om het riskante werk uit te voeren en waarop zij geen invloed zouden kunnen uitoefenen, niet konden dragen.

Daarop is in September 1941 een bespreking gehouden tusschen den Secretaris-Generaal van het departement van sociale Zaken en de eigenaren en is overeenstemming bereikt op de volgende basis:

- a. De gronden zouden tijdelijk worden gevorderd.
- b. Na de inpoldering zouden de eigenaren in de eerste plaats in de gelegenheid worden gesteld de gronden weer in eigendom te verkrijgen.
- c. De Staat zou het recht verkrijgen om na te gaan of de gronden - rekening houdende met de bestaande bedrijven - ook tendeels in aanmerking zouden komen voor ruilverkaveling.
- d. Het gebied zou door het bijbouwen van boerderijen, schuren, e.d. op de meest economische wijze moeten worden geëxploiteerd.
- e. Op het wad zou een afbakening van de grens tusschen Staatseigendom en den eigendom van de oevereigenaren tot stand moeten komen op denzelfden voet, als op andere plaatsen op de Groninger wadden reeds was geschied.

Deze beginselen zijn door de eigenaren aanvaard.

Het volgens deze beginselen uitgewerkte voorstel van den Inspecteur is niet overgenomen.

In 1942 zijn de kweldergronden door het departement van Landbouw en Visscherij gevorderd ten behoeve van de voedselvoorziening en thans in beheer bij het departement van

Financiën afdeling Domeinen. Het plan voor de inpoldering, dat Domeinen heeft doen opmaken door het Technisch Bureau

van de Unie van Waterschapsbonden in Nederland - voor zooveel de verkaveling en bestemming betreft eenigszins gewijzigd door den planologische dienst in Groningen - is

thans in onderzoek bij de Commissie voor Landaanwinning van den Rijksdienst voor het Nationale plan.

Tegen dit plan bestaat uit een oogenpunt van waterstaat en landbouw ernstige bezwaren. De commissie merkt op, dat deze bezwaren eenigszins buiten het kader van planologie liggen, zooals hieronder zal blijken.

Bezwaren tegen het plan van Domainen uit een oogenpunt van Waterstaat.

Volgens het plan dat in 1939 door het Technisch Bureau van de Unie van Waterschapsbonden in Nederland werd opgemaakt, zou de afwatering van den nieuwen polder geschieden door een gemaal, dat het overtollige water van dezen polder, van den Eemspolder en van den Uithuizerpolder gezamenlijk zou verwijderen. Het plan 1941 bracht hierin wijziging in dien zin, dat voor den nieuwen polder een natuurlijke loozing werd ontworpen en de afwatering van de beide andere polders afgescheiden van het nieuwe gebied zou geschieden.

In het thans in uitvoering zijnde plan 1942 werd wederom wijziging in de afwatering gebracht. Het gemaal van den Eemspolder slaat zijn water uit in den nieuwen polder. Dit water en het overtollige water van den nieuwen polder loozen gezamenlijk op natuurlijke wijze door een uitwateringsluis en verder door een ongeveer 2 km lange geul in het wad naar de Westereems. Ten einde het water van den Eemspolder en het eigen overtollige water bij gestremde loozing te kunnen bergen, zonder dat onmiddellijk een groote rijzing van het polderwater optreedt, zijn in den nieuwen polder zeer groote kavel- en wegslootten, met een bodembreedte van 3 m, ontworpen.

De commissie heeft de vaste overtuiging, dat het nieuwe afwateringsplan niet zal voldoen. De ontwerper van het plan neemt bij zijn berekeningen aan, dat de getijlijn van het buitenwater nabij de uitwateringsluis een gemiddelde zal bedragen van de getijlijnen te Zoutkamp en te Delfzijl, beide geldende voor diep water. De lage waterstanden bij de uitwateringsluis zullen echter aanmerkelijk hooger zijn dan is aangenomen, door het verhang, dat in de 2 km lange uitwateringsgeul op het wad zal ontstaan. Deze geul zal dichtlibben en in stormperioden, wanneer er op het wad zand verplaatst wordt, verzanden, zoodat de loozing van den nieuwen polder, welke tevens met het uitgeslagen water van den Eemspolder belast zal worden,

den,

den, ernstig belemmerd zal worden. In de zomermaanden zou het mogelijk zijn met groote kosten de geul uit te baggeren, doch in de wintermaanden is dit niet wel mogelijk, omdat het dan te gevaarlijk is om baggermaterieel op het wad te werk te stellen.

De ervaring leert dan ook, dat steeds meer op het Groninger wad uitwaterende polders van een gemaal worden voorzien om te voldoen aan de steeds hoger wordende eischen, welke de moderne landbouw aan de ontwatering stelt.

Dat ook de ontwerper van het rapport 1941 - toen de bemaling, voorzien in het plan 1939, werd veranderd in natuurlijke loozing -, zich niet gerust gevoelt over hetgeen hij voorstelt, moge blijken uit twee aanhalingen uit zijn rapport (blz. 4 en 5), te weten:

"Bij het door ons gepleegd overleg met Ir. Verhoeven

"bleek ons, dat zijnerzijds er de voorkeur aan wordt gege-

"ven de afwatering van de nieuwe indijking te beschouwen

"los van de belangen der achtergelegen waterschappen,

"hierbij uitgaande van de overweging, dat de hoogteligging

"der in te dijken terreinen eene natuurlijke loozing door

"een afwateringssluis mogelijk maakt". en verder:

"Uit zuiver waterstaatkundig oogpunt beschouwd, be-

"stond bij ons geen bezwaar het denkbeeld van Ir. Verhoe-

"ven te aanvaarden en uitgewerkt in ons ontwerp op te

"nemen.

"Wij moeten er evenwel nadrukkelijk op wijzen, dat

"bij inrichting eener natuurlijke loozing, het een gebie-

"dende eisch zal zijn, de te maken afvoergeul, dienende om

"het water uit de te maken suatiesluis door de voorgelegen

"slikgronden af te voeren, bij voortduring op de aan te

"leggen afmetingen te houden, daar de ervaring van in

"soortgelijke omstandigheden verkeerende polders langs de

"Groningsche Waddenkust leert, dat de bezwaren van onvol-

"doende waterlossing langs natuurlijke weg grootendeels

"voortspruiten uit onvoldoende capaciteit van deze geul."

Niet alleen, dat een natuurlijke loozing tot gebrekkige

ontwatering voert, de kosten daarvan zijn ook hooger dan

van een bemaling, hetgeen voornamelijk hieraan te wijten

is, dat bij een bemaling de kavel- en wegslooten een aan-

merkelijk kleiner profiel kunnen verkrijgen dan bij na-

tuurlijke loozing

De bodembreedte dezer slooten zou bijv. 1 m in plaats van 3 m kunnen bedragen, hetgeen veel minder grondverzet vergt en waarbij een belangrijke oppervlakte land minder tot sloot moet worden vergraven. Voorts vervalt het jaarlijks terugkeerende kostbare onderhoud van de buitengeul.

Bij het plan met natuurlijke loozing zou voorts, ten einde de afwateringstoestand van den nieuwen polder nog zoo dragelijk mogelijk te doen zijn, de werking van het ge- maal van den Eemspolder aan een maalpeil in den nieuwen polder gebonden moeten worden. Dit acht onze commissie - ontoelaatbaar.

Op grond van een en ander zijn de waterbouwkundige leden van onze commissie van oordeel dat de voorschriften, welke krachtens de wet van 14 Juli 1904 (Staatsblad No. 147) houdende bepalingen omtrent het ondernemen van droogmakerijen en indijkingen, zullen worden gegeven, den eisch moeten bevatten, dat de nieuwe polder wordt bemalen.

Bezwaren tegen het plan van Domeinen uit een oogpunt van landbouw. De gronden welke den nieuwen polder vormen zijn gevorderd ten behoeve van de voedselvoorziening, hetgeen inhoudt, dat deze zoo spoedig mogelijk in cultuur moeten worden gebracht. Onze commissie heeft de overtuiging, dat op de wijze waarop thans in den polder wordt gewerkt, het zeer waarschijnlijk niet mogelijk zal zijn om in 1944 producten uit den polder te oogsten. Het in uitvoering zijnde verkavelingsplan 1942 voorziet in het graven van nieuwe zeer groote kavelslooten, waarvan de richting een scherpe hoek maakt met de bestaande zwetslooten waardoor de kwelder vroeger afwaterde. De uit de nieuwe kavelslooten komende specie, welke grootendeels uit zand bestaat, zal ten deele worden benut om de zwetslooten te dempen, welke demping moet worden afgedekt met aan den polder te ontleenen klei. De geheele polder zal dus nog vele maanden in een chaotischen toestand verkeeren, waardoor voorloopig het in cultuur nemen van den grond praktisch gesproken niet mogelijk zal zijn. Daarbij komt, dat, zoolang de grond in den nieuwen polder onvoldoende ontzilt is - en door de dijkdoorbraak in dit jaar is de grond vermoedelijk nog zeer zout -, het gevaar bestaat, dat in verband met de aanwezigheid van natronklei de structuur van den grond wordt bedorven, door te veel in den grond te roeren.

roeren. Structuurbederf heeft tengevolge, dat de landbouw-cultuur, vooral bij ongunstig weersomstandigheden, bezwaarlijk zoo al niet onmogelijk wordt. Bij de inpoldering van de Slikken in 1939-1941, waar tegen het advies van landbouwkundigen te veel in den grond is gegraven, heeft dit verschijnsel zich voorgedaan. Bovendien rijst de vraag wie den grond in cultuur moet brengen. Er is gebrek aan materialen voor het stichten van gebouwen en zoo deze er waren gebrek aan tijd en arbeiders om ze te bouwen, terwijl het bovendien, zooals hierna zal blijken, niet raadzaam is om voorloopig boerderijen in den polder te stichten. Er is voorts gebrek aan landbouwwerktuigen en paarden of tractoren.

De eenigen, die in staat zullen zijn om, zij het ten koste van groote inspanning, den grond in cultuur te brengen zijn de vroegere eigenaren, die in het aan den polder grenzende land hun bedrijven hebben.

Het is de commissie gebleken, dat het ten minste aan gegronden twijfel onderhevig is of deze eigenaren bereid zullen zijn zich de groote inspanning te getroosten om te helpen het door den Staat (Domeinen) ontworpen plan ten uitvoer te brengen.

De eigenaren toch zijn zeer gegriefd. De gronden welke hun eigendom waren en die zij en hun voorvaderen als het ware ten deele gemaakt hebben, en waaraan zij zich dus ten zeerste gebonden achten, zijn hun ontnomen met het vooruitzicht ze zeer waarschijnlijk niet terug te krijgen. Zij maken zich geen verwijten, dat zij den grond niet, zonder hulp, zelf hebben ingepolderd en meenen aan de plannen van het Rijk, om de gronden in werkverruiming in te polderen, op goede wijze hun medewerking te hebben verleend, waaromtrent wordt verwezen naar het hoofd "geschiedenis" van dit rapport. Dat zij in 1941 het risico niet aandurften om voor eigen rekening den grond in te polderen, bij het uitdrukkelijk voorbehoud van het Rijk, dat niet kon worden gegarandeerd, dat steeds een voldoende aantal volwaardige arbeiders ter beschikking zou kunnen worden gesteld, is verklaarbaar en door de feiten als juist bewezen, want o.a. is in het voorjaar 1943 de niet geheel voltooide dijk bij den storm van 7 April 1943 op vele plaatsen doorgebro-

ken.

ken, waardoor een schade is ontstaan, waarvan het herstel groote bedragen heeft gekost.

De bedrijven van de vroegere eigenaren behooren tot de bedrijven, welke de hoogste opbrengsten in Groningen, dus wellicht in Nederland, hebben. Men kan dus niet zeggen, dat de eigenaren niet in staat zullen zijn om zelf den polder behoorlijk in cultuur te nemen.

De gronden zijn den eigenaren ontnomen ten behoeve van de voedselvoorziening want voor dit doel zijn de gronden gevorderd, en wanneer nu de Staat bij hen om hulp zou aankloppen om de gronden in cultuur te nemen, dan zou dit wel een zeer eigenaardigen indruk maken en bezwaarlijk op een goed onthaal kunnen rekenen.

Om bovenstaande redenen acht de commissie ongewijzigd de uitvoering van de plannen van Domeinen verwerpelijk.

Plan der commissie voor de afwatering en het in cultuur brengen van den nieuwen polder.

De commissie heeft gemeend een andere werkwijze te kunnen voorstellen, welke de hiervorengenoemde gebreken van het plan van Domeinen mist en groote voordeelen biedt.

a Volgens de werkwijze der commissie zal de afwatering van den nieuwen polder geschieden door bemaling. Het water, dat het gemaal van den Eemspolder uitslaat, zal afgescheiden van het afwateringssysteem van den nieuwen polder worden geloosd. Voor den nieuwen polder zal een hulpbemaling worden opgericht van 50 m³ per minuut, bij een opvoerhoogte van 1,80 m, derhalve ruim voldoende om te zorgen voor een goede afwatering. Het gemaal zal electrisch zijn. Pomp, motor en kabel voor aanvoer van stroom, zijn, zooals de commissie is gebleken, verkrijgbaar.

Uiteraard zal, voor zoover dat mogelijk is, gebruik worden gemaakt van de bestaande natuurlijke loozing.

b Doordat de afwatering van den Eemspolder en den nieuwen polder gescheiden zullen zijn en in laatstgenoemde een bemaling wordt gesticht, kan het waterbergend vermogen van den nieuwen polder veel geringer zijn, zoodat geen nieuwe kavelsloten van abnormaal ruim profiel behoeven te worden gegraven, doch de afwatering voorloopig zal kunnen geschieden door de bestaande zwetsloten, welke zullen worden uitgediept, en door een te graven sloot langs den Eemspolderdijk aan de zuidzijde van den nieuwen polder.

der. Dit heeft het voordeel, dat zoo weinig mogelijk in den kwelder behoeft te worden gegraven, zoodat de kans op structurbederf tot een minimum wordt beperkt. Voorts kan onmiddellijk met het in cultuur brengen van den polder worden begonnen, hetgeen, wil men in 1944 nog gewassen in den polder kunnen verbouwen, noodzakelijk is.

Opgemerkt wordt hierbij, dat het uitdiepen van de zwetsloten ook bij het plan van Domeinen moet geschieden alvorens deze sloten worden gedempt, terwijl het plan van Domeinen ook het graven van de sloot langs den Eemspolderdijk bevat. Bij uitvoering van het plan der commissie wordt dus niet op later te ontwerpen verkavelingsplannen vooruitgeleopen; wanneer dit later wenschelijk mocht blijken zal ook het verkavelingsplan van Domeinen nog tot uitvoering kunnen komen.

g. De eigenaren hebben zich bereid verklaard om aan het plan der commissie mede te werken en hun best te doen om te zorgen, dat de polder - met uitzondering van de gedeelten waar het door de doorbraak van April 1943 ingestroomde zand dit onmogelijk maakt - in 1944 gewassen draagt. Zij zullen daartoe eenige benzine voor de tractoren noodig hebben en het beschikbaar aantal paarden zal op peil moeten worden gehouden. Zij werken mede, vrijwel zeker op grond van de overweging, dat bij uitvoering van het verkavelingsplan van Domeinen, het door hen praktisch uitgesloten wordt geacht om den grond weer in eigendom terug te krijgen en dat bij uitvoering van het plan der commissie deze mogelijkheid blijft bestaan.

De commissie heeft de vertegenwoordigers van de eigenaren duidelijk medegedeeld, dat geenerlei toezegging over het weer aan hen verkoopen van hun vroegere eigendommen wordt gedaan. De eigenaren vertrouwen er evenwel op, dat, wanneer de zaak nog eens rustig wordt bezien, zij in het gelijk zullen worden gesteld, te meer, daar zij zich ook nu weer bereid hebben verklaard - in den geest als zij zich ook in 1941 hebben verbonden - om door ruilverkaveling mede te werken aan maatregelen - zooals het opheffen van te lang gerekte bedrijven, het verbeteren van het wegennet, het beschikbaar stellen van grond voor woonkernen -, welke kunnen leiden tot een planologisch betere toestand van de streek,

waarvan

waarvan zij eigenaar zijn.

Het voorstel van de commissie heeft, het groote bijkomende voordeel, dat na meer tijd beschikbaar komt om het nieuw in te polderen gebied met de daarachter liggende streek in ruimer planologisch onderzoek te betrekken dan aanvankelijk mogelijk was.

Hierdoor kan een definitief plan voor den nieuwen polder en het aansluitende oude land tot stand komen, dat een resultaat van ruimere strekking oplevert dan met het plan voor het beperkte gebied, -hetwelk thans bij de commissie voor de Landaanwinning van den Rijksdienst voor het Nationale plan in onderzoek is-, kon worden bereikt. Het Hoofd van den provincialen planologischen dienst in Groningen wees er bij de inzending van dit plan aan den Rijksdienst van het Nationale plan bij schrijven van 3 Mei 1943 No. 4534-A, 1e afdeling trouwens reeds op, dat volledige beoordeeling van een plan als het onderhavige slechts mogelijk is, indien dit kan worden beschouwd in het kader van toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van het geheele noordelijk deel der provincie.

Aangezien hieromtrent nog geen materiaal beschikbaar was moest worden volstaan met het maken van enkele opmerkingen.

De commissie kan op grond van het bovenstaande met vertrouwen haar plan ter uitvoering aanbevelen.

Het stichten van
boerderijen in
den polder.

Zooals er hiervoren reeds ter loops ter sprake kwam, zal het niet raadzaam zijn voorloopig boerderijen in den nieuwen polder te bouwen. De nieuwe zeedijk zal eerst bewezen moeten hebben bestand te zijn tegen stormvloeden. De dijk bestaat uit zand afgedekt met een laag klei van 0.50 m dikte en slechts verdedigd door een grasmat. Deze grasmat zal eerst stevig moeten zijn en vóór den dijk zal eerst de gebaggerde werkgeul geheel dichtgeslibd moeten zijn en zal een voldoende hoog en breed voorland moeten zijn gevormd, voor men met voldoende zekerheid kan zeggen, dat doorbraak van den dijk niet meer zal voorkomen. Zoolang men dit niet zeggen kan, en dit zal naar schatting ten minste 10 jaren duren, is het niet verantwoord menschen in den nieuwen polder te doen wonen.

Ook deze omstandigheid staat uitvoering van het plan van Domeinen in den weg, want waar zullen degenen moeten wonen, die den poldergrond bebouwen? Wordt daarentegen het denkbeeld der commissie gevolgd, dan vormt bedoelde omstandigheid geen bezwaar, immers daarbij zal de grond, zoolang geen menschen in den polder kunnen wonen, kunnen worden bebouwd door de vroegere eigenaren.

Resumeerende blijkt het volgende.

- I. De kwelders onder Uithuizen en Uithuizermeeden, welke eigendom waren van de oevereigenaren zijn gevorderd ten behoeve van de voedselvoorziening, zoodat een werkwijze moet worden gevolgd, om zoo eenigszins mogelijk reeds in 1944 producten uit den polder te oogsten.
- II. Het plan, zooals dit thans door Domeinen wordt uitgevoerd, maakt het praktisch onmogelijk dat de polder in 1944 gewassen zal dragen. Tegen dit plan bestaan groote bezwaren, te weten:
  - a. De ontworpen natuurlijke afwatering van den nieuwen polder is onvoldoende; bemaling is hier de aangewezen oplossing, zooals ook de ervaring met soortgelijke polders in Groningen duidelijk heeft geleerd.
  - b. Deze natuurlijke loozing brengt mede, dat in den polder groote kavelsloten moeten worden gegraven, waarvoor veel grondverzet noodig is en veel cultuurgrond zal worden vergraven.
  - c. Een natuurlijke loozing is, mede in verband met het sub b. genoemde, behalve slechter, ook duurder dan bemaling.
  - d. Het graven van de nieuwe kavelsloten levert het gevaar op van structuurbederf door de aanwezigheid van natronklei.
  - e. Wegens gebrek aan materialen, landbouwwerktuigen en arbeiders zijn praktisch gesproken alleen de oude eigenaren in staat den grond in 1944 in cultuur te nemen.
  - f. De eigenaren, die zeer gegriefd zijn over de vordering van hun gronden, zijn niet genegen bij uitvoering van het plan van Domeinen den grond in cultuur te nemen.
- III. Het is wenschelijk een ander, door de commissie ontworpen, werkwijze te volgen, waarbij een bemaling wordt gesticht en de afwatering van den nieuwen polder voorloopig geschiedt

geschiedt door middel van de uit te diepen bestaande zwetsloten.

Deze werkwijze heeft, in vergelijking met het plan van Domeinen, de volgende voordeelen:

- a. De nieuwe polder verkrijgt een betere afwatering.
- b. Er behoeft minder cultuurgrond te worden vergraven.
- c. Er kan onmiddellijk worden begonnen met het in cultuur brengen van den polder, hetgeen noodzakelijk is wil men nog in 1944 oogst uit den polder binnenhalen.
- d. De vroegere eigenaren hebben zich bereid verklaard volgens het voorstel der commissie den nieuwen polder in cultuur te nemen.
- e. De eigenaren hebben bovendien toegestemd mede te werken aan maatregelen ter verkrijging van een planologisch beteren toestand van de hen toebehoorende gronden.
- f. Men loopt niet vooruit op later op te maken verkavelingsplannen. Men zou ook het plan van Domeinen later nog kunnen uitvoeren.
- g. Er wordt zoo weinig mogelijk vooruit geloopt op de voorschriften, welke krachtens de wet van 14 Juli 1904, Staatsblad 147, houdende bepalingen omtrent het ondernemen van droogmakerijen en indijkingen, zullen worden gegeven.

IV. Het is niet toelaatbaar menschen in den polder te doen wonen zoolang de nieuwe polderdijk niet heeft bewezen bestand te zijn tegen stormvloed. Ook deze eisch ontmoet bij het volgen van het voorstel der commissie geen bezwaar, doch vormt een belemmering voor het uitvoeren van het plan van Domeinen.

Groningen, 11 November 1943.

De Commissie,

(get.) Kloppert.

(get.) J. Dieperink.

(get.) Hofstee.

(get.) D.R. Mansholt.

(get.) Schilthuis.